

Folkeskolens undervisningsplaner

Af Lejf Degnbøl

Ministerielt udarbejdede planer vedrørende undervisningen i folkeskolen er her i landet kun vejledende. Det vil sige, at de er til rådighed for de lokale myndigheder, herunder lærerrådene, når disse udarbejder undervisningsplaner, der skal være gældende for de enkelte skoler.

Folkeskoleloven angiver formålet for skolens arbejde. Ministeriet fastsætter derefter et formål for de enkelte fag, som er i overensstemmelse med skolens overordnede formål. Endelig udsender ministeriet vejledende læseplaner og timestfordelingsplaner til brug for den lokale udarbejdelse af undervisningsplanerne.

Fra 1942 har ministeriet udsendt »undervisningsvejledninger«, der også indeholder metodiske anvisninger og overvejelser. Sådanne kan ikke optages i undervisningsplanerne og derved gøres bindende for undervisningen. De ministerielle vejledninger på det metodiske område må opfattes på linie med alle andre metodiske vejledninger. Der er ingen hjemmel for dem i lovene, men ingen kan vel have noget imod dem. De giver en mulighed for bedre at forstå intentionerne med læseplanerne. Men hvis de ikke er meget åbne, kan de på grund af deres officielle status let komme til at virke bindende.

Gennem en længere årrække sker der mange små ændringer m.h.t. den overordnede planlægning af undervisningen. Men ingen ved her i landet ret meget om, hvad der egentlig er sket. Og kun hvis oprindelse og udvikling kendes, kan beslutningstagere frit vælge, i hvilken retning de vil gå. Derfor bliver historiske beskrivelser selv led i udviklingen. Mangel på sådanne beskrivelser låser modsat udviklingen fast i spor, ingen har valgt at følge.

I denne omgang bringes ikke oplysninger om de tilsvarende forhold uden for landets grænser. Det skal dog nævnes, at det decentrale beslutningssystem er noget særpræget for udviklingen i Danmark. Det samme gælder metodefriheden. I de fleste andre lande, også i de andre nordiske,

har centraladministrationen i langt højere grad udtrykt sin vilje gennem direktiver og påbud.

Til gengæld har man uden for Danmark været langt mere opmærksom på, at undervisningsplaner – deres udformning, funktion og historie – kan klarlægges gennem forskning. Der findes fx. i de andre nordiske lande en righoldig litteratur herom. Vi har brug for en tilsvarende i Danmark med henblik på en forbedring af det lokale beslutningsmønster.

Sproglige problemer

Selv om indholdet af undervisningsplanen har været bestemt i danske skolelove siden 1899, har der hersket stor forvirring med hensyn til benævnelserne for planens dele. Noget tilsvarende kender man i de andre nordiske lande.

Vi har nu fået ordbogen »*Nordisk skoleterminologi*«. ¹⁾ Alligevel kan det af flere grunde være svært at forstå hinandens sprog på dette område de nordiske lande imellem. Men stort set er det sådan, at det, der på dansk hedder undervisningsplan, på svensk hedder läroplan og på norsk læreplan. Den del af den, vi på dansk kalder læseplan, og som angiver, hvad der skal læres, hedder på svensk kursplan og på norsk undervisningsplan. Den del, vi på dansk kalder timefordelingsplan, og som angiver, hvor mange timer hvert fag har på de forskellige klassetrin, hedder på svensk timplan og på norsk timefordeling. På dansk taler vi også om timeplan, men det kan både betyde timefordelingsplan og ugeskema.

Det har været lidt forskelligt, hvad danske undervisningsplaner har skullet indeholde. Men selv om der efter én af lovenes ordlyd kunne være tvivl om det, har de to vigtigste bestanddele hele tiden i praksis været timefordelingsplanen og læseplanen.

Man må være opmærksom på, at tingene har haft forskellige navne til forskellig tid, og forskellige personer har brugt ordene med forskellig betydning. Det kan give anledning til mange misforståelser og meningsløse diskussioner, som fx. når man diskuterer timeplan, og det for den ene helt selvfølgeligt er timefordelingsplanen og for den anden lige så selvfølgeligt er ugeskemaet. ²⁾ Det giver også store vanskeligheder fx. ved opslag i registre.

Undervisningsministeriets brug af ordene har ikke været og er ikke éntydig. Man skal fx. ikke gå ud fra, at de bruges på samme måde inden for forskellige skoleafdelinger.

En bestemmelse kan også have skiftet indhold, fordi ordene har skiftet

betydning. Det gælder fx. bestemmelsen i bekendtgørelsen om undervisningen i gymnasiet fra 1981 om, at fag- og timefordelingen skal indsendes til godkendelse i ministeriet. I dag forstås det sådan, at **arbejdets fordeling mellem lærerne** skal indsendes til godkendelse. I den tilsvarende bekendtgørelse fra 1961 havde bestemmelsen samme ordlyd og paragrafnummer, men her betød det, at **timefordelingen** skulle godkendes af ministeriet, idet den såkaldte normaltimeplan stadig opfattedes som vejledende, som det endnu er tilfældet for folkeskolens vedkommende. Nu betragtes normaltimeplaner for gymnasiet som gældende timefordelingsplaner.

De lærde skoler

Brydningen mellem central og lokal styring er foregået i alle skoleformer. Både politiske og pædagogiske argumenter er ført i marken. I gymnasiet er der gennem det sidste århundrede sket en bureaukratisering af planlægningen af undervisningen. For enhedens og den formelle ligheds skyld tages beslutningerne på højt niveau inden for systemet. Skolerne og lærerne skal ikke tage stilling fx. til fagenes timetal. *»Det kunne aldrig gå. Det ville bare blive slagsmål«*, sagde en gymnasielærer. Bureaukratiet fritager lærerne for ansvaret og for eventuelt at skulle diskutere emnet med elever og forældre.

Timefordelingen har ellers fra gammel tid været et vigtigt punkt at tage stilling til på den enkelte gymnasieskole. Før 1871 foretog skolerne fordelingen uden nogen vejledning fra ministeriet, men under ministeriets kontrol. Dette år kom der en ny lov om undervisningen i de lærde skoler i Danmark. I den forbindelse blev spørgsmålet taget op, og nu kom vejledende timefordelingsplaner ind i billedet.

En kommission drøftede undervisningen efter den nye lov og afgav betænkning derom. Dennes bemærkninger vedrørende emnet har interesse i dag også i folkeskolesammenhæng: *»Til Oplysning om, hvorledes vi tænke os Undervisningen i de enkelte Fag ført ved Siden af hverandre igennem Klasserne og det for hele Undervisningen fastsatte ugentlige Timetal fordelt imellem Fagene, have vi vedlagt fuldstændige Udkast til en Timetabel, saavel for Klasserne 1 til 4 som for 5te og 6te Klasse, hvilke vi naturligvis ikke betragte som almindelig og ufravigelig Norm i hvert enkelt Stykke, idet vi meget mere antage, at Erfaringen og Forholdene i de enkelte Skoler til forskellige Tider (Lærernes Personlighed og Methode, noget forskjellig Ordning og Fordeling af Stoffet, Disciplenes Antal, Arbeidets mere eller mindre gode Fremgang paa tidligere Trin o.s.v.) kunne foranledige Afvigelse«*

ser i forskjellig Retning under Ministeriets stadige Tilsyn og Prøvelse af de aarlige derom indkommende Forslag, men som vi dog ønske maatte findes egnede til at anbefales som en foreløbig Veiledning«. ³⁾

Det var første gang, der udarbejdedes en vejledende timefordelingsplan, når der ses bort fra seminarierne. Ministeriet udsendte den til skolerne, men åbenbart med betænkelighed. Både i et foreløbigt cirkulære og i det endelige cirkulære udtales betænkningens forbehold i forkortet form. Det fremgår tydeligt, at hverken kommissionen eller ministeriet ønsker en ensretning. ⁴⁾ Da ordningen ændres i 1882, udsendes en ny vejledende timefordelingsplan, igen med understregning af den vejledende karakter. ⁵⁾ 1871-betænkningens ord kan genkendes også i cirkulærer om timetallet i den højere almenskole fra begyndelsen af dette århundrede.

1899-loven og det Sthyrke cirkulære

I 1899 gennemførtes en større reform af 1814-ordningen af folkeskolen med »*Lov om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen*«. Denne lov indførte den lærde skoles fagopdeling i folkeskolen. Hidtil havde børnene skullet være i skolen på bestemte tider af dagen eller ugen. Nu skulle de have et mindste antal ugentlige timer i de boglige fag og kunne derudover have timer i bestemte praktiske fag. Hermed brød loven med bondekulturens og almueskolens ældgamle tidsopfattelse. Landbefolkningen var vant til at leve sit liv i bestemte dag-, uge- og årsrytmer. I praksis blev den naturligvis ved med det, og skolen indrettede sig derefter, så længe de små skoler bestod. Men efter anden verdenskrig, da centraliseringen tog fart, ændredes praksis. Grundlaget for denne ændring var lagt med 1899-loven.

Tidligere havde læreren planlagt skoleugen for henholdsvis sommer- og vinterhalvåret på samme måde, som vi i vore dage planlægger en emneuge. Han havde benyttet sin erfaring om, hvilke »*Slags Underviisninger, der var de mest passende til hver Dag i Ugen i de bestemte Timer*« (1814-Loven). Nu var der ikke længere tale om bestemte timer på dagen eller i ugens løb. Før udarbejdelsen af ugeskemaet var der udarbejdet en timefordelingsplan. Sådanne kendes også fra 1800-tallet fra folkeskolen i byerne, men ugeskemaet deduceredes ikke af timefordelingsplanen. Denne deduceredes derimod af ugeskemaet som en kontrol af det.

I 1891 og 1899 kom der vejledende timefordelingsplaner for de klasser i folkeskolen, der førte frem til borgerskoleeksamen efter 7. skoleår. ⁶⁾ De første vejledende timefordelingsplaner for den øvrige folkeskole udsendtes

den 6. april 1900 i det såkaldte Sthyrskke cirkulære.⁷⁾ Cirkulæret har navn efter undervisningsministeren, der underskrev det.

Som alle senere centralt udarbejdede timestfordelingsplaner for folkeskolen var disse formelt og reelt kun vejledende. Cirkulæret blev sendt til skoledirektionerne, der skulle stadfæste undervisningsplanen, som timestfordelingsplanen var og er en del af. Foruden timestfordelingsplan indeholder cirkulæret bemærkninger vedrørende læseplanen for de forskellige fag. Det har i indledningen interessante udtalelser vedrørende styringen af undervisningen: *»Som det vil være Direktionen bekendt, har der hidtil kun i meget begrænset Omfang været truffet almindelige Bestemmelser om disse Forhold i Folkeskolen uden for Kjøbenhavn. Det har saa godt som udelukkende været de stedlige Skoleautoriteter, der i saa Henseende have skullet drage de nærmere Grænser, og disse Autoriteter have for det store Flertals Vedkommende i rigtig Erkendelse af Lærerspersonlighedens Betydning for Skolegerningen overladt Sagen til Lærernes individuelle Skøn. Men saa vigtigt det er, at der i Skolen gives Rum for fri Bevægelighed og personligt aandeligt Liv, saa nødvendigt er det, at der under Folkeskolens stigende Udvikling og fremadskridende organisation tages det skyldige Hensyn og-saa til den fornødne Enhed og Orden inden for Skolens Virksomhed«*. Der tales altså nu om folkeskolens fremadskridende organisation og om skyldigt hensyn til fornøden enhed og orden. Men der udarbejdedes endnu ikke vejledende læseplaner.

Før 1899 var folkeskolen ikke fagopdelt. Ordet fag fandtes ikke i 1814-loven. Orienterings-»fagene« indgik i undervisningen i læsning. »Dansk« fandtes ikke, men man skulle lære at læse og skrive. 1899-loven indførte ordet fag og opregnede dem som adskilte størrelser, selv om der blev advaret derimod i folketinget.

Folketingsmedlem Herman Trier motiverede i 1896 et fremsat forslag, hvorefter ordet fag skulle udgå af lovteksten. Han siger, at *»det ikke er nødvendigt at gøre Undervisningen til en Fagundervisning, det, som den højere Skole i mange Henseender har lidt under, naar Undervisningen udstykkes i saa mange enkelte Led, at de ikke let kunne samarbejdes tilbørlig. Det er noget Folkeskolen paa Grund af sin hele Organisation er fri for«*.⁸⁾

Men folkeskolen fik efterhånden med urbaniseringen og centraliseringen den højere skoles »hele organisation«. Trods alle advarsler udbyggedes »enhedsskolen« med folkeskolen som laveste led. En af advarslerne kom fra højskoleforstander Thomas Bredsdorff, der i 1909 var blevet opfordret til at blive kultusminister, d.v.s. bl.a. undervisningsminister. I 1910 skrev

han bl.a.: »Nej, lad Folkeskolen kun afbryde al Forbindelse med »de højere Skoler« og røgte sit eget Hverv«. Han ville indskrænke »Tvangsomraadet til det mindst mulige og lægge mere og mere ind under det fri, personlige Ansvar«. – »Kan det ikke være anderledes, saa indret det saaledes, at Læsning, Skrivning og Regning bliver de eneste tvungne Fag; –« »Længere end til Fordringen om, at de saakaldte »færdighedsfag« skal findes paa Timeplanen, bør efter min Mening Autoriteterne ikke have Lov til at gaa«. Han bliver lidt flov på lærernes vegne, når de ønsker »bedre og skrappe og mere »videnskabeligt uddannet« Tilsyn«. »Nej, lad os høre dem kræve ubetinget Frihed, dér hvor Tvang for et alvorligt og ansvarsfølede Menneske er en Uting«. ⁹⁾

I 1904 udsendtes en vejledende timefordelingsplan for mellemskolen, der var blevet indført som et led i den højere skole ved loven om højere almenskoler af 1903. Den kaldtes »normaltimeplan«, og den var gældende helt til mellemskolens afvikling i 1962. Dette ord blev herefter anvendt som betegnelse for de vejledende timefordelingsplaner, der udsendtes for folkeskolen. Det er sikkert norsk og svensk inspireret.

Mellemskolen blev fællesområde for folkeskolen og den højere skole. Fra 1937 var kommunale mellemskoler et led i folkeskolen. Dette ægteskab med den højere skole blev sammen med fællesbarnet mellemskolen medvirkende til, at folkeskolen blev udpræget fagopdelt.

1937-loven og Den gule betænkning

Efter vedtagelsen af skoleloven af 1937 var ministeriet tilbageholdende med at give anvisninger. I en bekendtgørelse af 1941 om målet for folkeskolens undervisning udtaltes, at de hidtil gældende bestemmelser deriblandt det Sthyrskes cirkulære ikke længere kunne være vejledende.

Men ministeriet mente, en ny almindelig bekendtgørelse om undervisningen i folkeskolen til erstatning for de »tildels forældede Bestemmelser vil være unødvendig og uheldig, idet der ikke bør gøres noget Forsøg paa at lede Undervisningen ad bestemte Baner, naar blot det foreskrevne Maal naas. Ministeriet ønsker derfor ikke at fremkomme med nogen Rettesnor for, hvorledes de Rammer udfyldes, som Folkeskoleloven af 18. Maj 1937 giver for Folkeskolens Undervisning«. ¹⁰⁾

De bemærkninger, ministeriet havde, om målene i de enkelte fag, var meget kortfattede. Om tegning var der 7 ord, og sløjde klaredes med 13 ord. Målformuleringerne var således meget summariske og søgte bevidst at undgå »at lede Undervisningen ad bestemte Baner«.

Undervisningsvejledningen med Arne Ungermanns smukke illustration blev genoptrykt 1943, men fik slet ikke samme gennemslagskraft som Den blå Betænkning.

Der blev dog i 1942 udsendt en »Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole« (Den gule betænkning). Denne indeholdt bl.a. »normaltimeplaner«. Disse normaltimeplaner anførtes angiveligt kun som eksempler, fordi loven gav de stedlige myndigheder en udstrakt frihed med hensyn til fordelingen af timerne mellem fagene, og udvalget, der udarbejdede vejledningen, mente også, at timefordelingen måtte tilpasses efter de lærerkræfter, der kunne tilvejebringes.¹¹⁾ Et senere cirkulære om revision af kommunernes skoleplaner og undervisningsplaner henviste blot til undervisningsvejledningens anvisninger.¹²⁾

Den gule betænkning indeholdt de første vejledende læseplaner for folkeskolen. Ministeriet havde dog efter 1899 udsendt forskellige ret udførlige cirkulærer om undervisningen i enkelte fag. Det drejede sig især om praktiske fag og om fag, der helt eller delvis opfattedes som nye (tegning, sløjd og kvindelig håndgerning, men også gymnastik og sang).

I 1937 indførtes den praktiske mellemskole som en parallel til eksamensmellemskolen. Her ville ministeriet ligesom i den øvrige eksamensfri skole som nævnt ikke forsøge på »at lede undervisningen ad bestemte baner«.

I 1930'erne var der mange tanker om at bryde den højere skoles fagopdelingsprincip for den eksamensfri del af skolen. Markant i denne henseende var betænkningen »Den praktiske Mellemskole« fra 1936 (Den røde betænkning). Den blev aldrig gældende undervisningsvejledning. Den emneopdelte timefordelingsplan og læseplan blev altså ikke vejledende for udarbejdelsen af undervisningsplaner. Skolen forblev fagopdelt. Den røde betænkning foreslog emner som: Kommunen, bomuld, Nilen, brødet, tilvirkning og historie og hjemstavnskommunen.¹³⁾

Der var hos nogle en stærk tro på, at en sådan undervisning ville og skulle erstatte den fagopdelte undervisning. Loven talte imidlertid kun om fag og fagrækker. Undervisningsvejledningen af 1942 siger dog, at kundskabsstoffet ikke blot kan tilegnes »fagvis«, men »Kundskabsstoffet kan ogsaa samles om en Række Emner, der behandles uden »Hensyn til faglige Rammer«. Emneundervisningen kan tilrettelægges som »en Art udvidet Danskundervisning«.¹⁴⁾

Vejledningen lægger imidlertid ikke meget op til noget sådant. Udvalget, der udarbejdede betænkningen, havde udtrykkeligt fået som kommissorium at udarbejde oversigter over undervisningen i de enkelte fag. Disse oversigter kunne udvalget lade fagfolk udarbejde, og det gjorde udvalget.

Det fremmede nok heller ikke interessen for emneundervisningen, at

ministeriet et års tid før nedsættelsen af udvalget udsendte et cirkulære, der udtalte om faget tegning, »at der i Henhold til §§ 17 og 19 i Folkeskoleloven af 18. Maj 1937 skal gives systematisk Undervisning i Faget i særlig dertil bestemte Timer, selvom der i den eksamensfri Mellemskoleafdeling drives Tegning i Tilknytning til Emneundervisningen«. ¹⁵⁾

1958-loven og Den blå betænkning

Efter den omfattende revision i 1958 af 1937-loven udsendtes i 1960 en cirkulæreskrivelse om målet for folkeskolens undervisning. ¹⁶⁾ Den ophævede de hidtidige bestemmelser for de enkelte fag og fagområder og henviste i stedet til den samtidigt udsendte »Undervisningsvejledning for folkeskolen« (Den blå betænkning). D.v.s. at målene for de enkelte fag og fagområder i undervisningsvejledningen var gældende bestemmelser, mens resten var vejledende. Nu var målformuleringerne blevet betydeligt mere ordrige. Faget formning, der bl.a. afløste tegning, fik 79 ord, og sløjd fik 126 ord. Formuleringerne er dog stadig bevidst gjort rummelige. Ministeriets læseplansudvalg vil ikke give »for faste retningslinier på dette område, men overlader det til lokale overvejelser«. ¹⁷⁾

Læseplanerne og timefordelingsplanerne var altså stadig vejledende. De var forslag, som kunne stadfæstes for den enkelte skole. De kunne også ændres mere eller mindre, eller der kunne udarbejdes helt andre.

Det fremhævedes i undervisningsvejledningen, at vilkårene i eksamensafdelingen og den eksamensfri afdeling hidtil havde været meget forskellige. Kommunale mellemskoleafdelinger var i 1937 blevet en del af folkeskolen. Mellemskolen afskaffedes ved revisionen i 1958. Det siges i Den blå betænkning, at alment skoleloven af 1903 blev fulgt op af en række kongelige anordninger og ministerielle bekendtgørelser, der sammen med undervisningsinspektionen for eksamensskolen og selve eksamensordningen »bidrog til, at arbejdet i denne del af skolen kunne føres ind i meget faste baner«. ¹⁸⁾

For læseplansudvalget var det i 1960 tydeligt en vanskelighed, at eksamensafdelingen med det faste system havde haft succes, mens det modsatte var tilfældet med den eksamensfri mellemskole. På den ene side måtte der for alle elever være krav og forpligtelser, som der havde været i eksamensskolen, og der måtte tages et vist hensyn til elever, som skiftede skole eller blot lærer, men på den anden side måtte undervisningen ikke være bestemt af hensynet til eksamenskrav. Læseplanerne burde ikke som hidtil lægge vægt på formelle kundskaber, der kun tjente eksaminations-

formål. Man måtte under hensyntagen til fagenes forskelligartede karakter »finde væsentlige træk, hvorom opmærksomheden bør samles. På hvert trin må man fastholde som noget afgørende, at man ser læseplanerne i lyset af kravet om aktivitet og oplevelse«. ¹⁹⁾

Sådanne baner ville vejledningen gerne lede undervisningen ind i. Læseplansudvalget var klar over, at det ikke kunne gøres med faste normer eller »fremadskridende organisation« og skyldigt hensyn »til den fornødne enhed og orden inden for skolens virksomhed« (Det Sthyrskes cirkulære, 1900). Det var den slags overvejelser, der medførte de mere ordrige, men ikke stramme målformuleringer og en fyldig vejledning i to bind.

I 1961 imødekom statskonsulenten for undervisningsministeriet i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne, K. Helveg Petersen, dog jævnligt fremførte ønsker »om en nærmere redegørelse vedrørende normer for arbejdet i 8.-9. klasse, ikke mindst med henblik på afsluttende prøver«, og de regler, hvorefter realeksamen afholdtes.

Han ville ikke »gengive eller korrigere læseplansudvalgets betænkning, der jo er det principielle grundlag for undervisningen i folkeskolen«. »Hvad der anføres i nærværende materiale, er alene af supplerende karakter, og et fyldestgørende indtryk fås kun, dersom man sammenholder det med undervisningsvejledningen«, (statskonsulentens udhævning). ²⁰⁾ Der er tydeligt tale om en balancegang mellem frihed og faste normer.

Principperne fik succes. En vigtig årsag hertil var nok højkonjunkturen, den høje beskæftigelse og den store optimisme i 1960'erne.

I hvor stort omfang kommunerne har fulgt undervisningsvejledningerne ved udarbejdelsen af undervisningsplanen, er ikke undersøgt. Mit almindelige indtryk er, at skrevne læseplaner spillede en ringe rolle før 1960. Stoffets fordeling bestemtes af traditionen og lærebøgerne. Undervisningsvejledningen fra 1942 var kun lidt kendt. Den blev optrykt i 1943, men ikke senere. Den har jo nok været kendt af lærebogsforfatterne. Det er så et spørgsmål, hvad der i perioden fra 1937 til 1960 har virket stærkest ved udarbejdelsen af lærebøgerne, undervisningsvejledningen eller traditionen. Vejledningens timestfordelingsplaner (normaltimeplaner) har muligvis i højere grad end læseplanerne tjent som norm. Det er dog konstateret, at lokale timestfordelingsplaner godt kunne afvige noget fra normaltimeplanerne.

Undervisningsvejledningen af 1960 blev langt mere kendt og læst af lærerne. De nye vejledende læseplaner gav anledning til et stort antal nye lærebøger. »Den blå betænkning« blev meget benyttet af såvel lærere

som andre skoleinteresserede, fx. skolenævnsmemberer. Den gav vistnok også anledning til en del lokalt læseplansarbejde. Men ligesom for perioden før 1960 er der ikke fremlagt undersøgelser, der viser, i hvor høj grad og hvordan lokale læseplaner afveg fra de vejledende læseplaner i betænkningen.

Professor Carl Aage Larsen, Danmarks Lærerhøjskole, erklærer dog i 1973, at man ved at gennemse et udsnit af de undervisningsplaner, der fremkom på baggrund af Den blå betænkning, kan se, at denne »blev mere end en hjælp, den fik autoritativ virkning«. Han mener, at de stedlige skolemyndigheder og lærere følte sig stærkt bundet af betænkningen. »Resultatet blev, at undervisningsplanerne i alt væsentligt blev ens ud over landet«. ²¹⁾

For læseplanernes vedkommende kan dette dog nok skyldes, at de føltes rummelige, selv om Carl Aage Larsen ikke synes at mene det.

Det mente derimod Poul Hartling i en artikel i det norske tidsskrift Prismet fra 1961. Flere synspunkter er i betænkningen fikst bundet sammen til en buket, siger han, »så kan enhver jo plukke de blomster ud af buketten, som nu forekommer ham de kønneste«. Planerne vil ikke tvinge nogen, men være til hjælp og inspiration, mener Hartling. ²²⁾

De fleste lærebøger fulgte den stoffordeling, der var foreslået i betænkningen. Det kunne derfor være vanskeligt at operere med en afvigende læseplan, hvis man samtidig ville anvende en lærebog. Enkelte lærebøger vovede dog at fordele stoffet anderledes end betænkningen. Det er klart, at der herved blev lagt op til udarbejdelse af lokale læseplaner, der afveg fra de vejledende forslag.

Det er heller ikke undersøgt, om de vejledende timefordelingsplaner i Den blå betænkning har været norm ved udarbejdelsen af undervisningsplaner. Mit indtryk er som Carl Aage Larsens, at de i ret høj grad er blevet fulgt, og at timefordelingsplanerne i Den blå betænkning har været langt mere ensartede end både før og siden. Centraliseringen af skolevæsenet på landet medførte, at de samme timefordelingsplaner kunne benyttes på land og i by. Den blå betænkning var en meget humanistisk undervisningsvejledning. Selv om den måtte udtrykke respekt for undervisningen i den netop aflivede mellemskole med dens faste systemer, valgte den klart at lægge vægt på, »at der i Skolen gives Rum for fri Bevægelighed og personligt aandeligt Liv«, fremfor den »fremadskridende Organisation« og det »skyldige Hensyn også til den fornødne Enhed og Orden«. (Sthyr 1900).

Hvad angår fagopdelingen, mindes læseplansudvalget fortiden: *»Ved flere lejligheder har læseplansudvalget drøftet samarbejdet mellem fagene. Det vil erindres, hvilken skæbne der blev emneundervisningen til del. Trods de gode ideer og tanker, der knytter sig til emneundervisningen, må det indrømmes, at den ikke blev den hjælp for den eksamensfri mellemskole, som man tilsigtede. Dette skyldes mange forskellige faktorer, men i ikke ringe grad den omstændighed, at undervisningen jævnlig blev lagt på et for højt plan«.*²³⁾

Man kunne så spørge, hvorfor den blev det. Det havde sikkert en del at gøre med eksamensmellemskolen, som var fællesområde for folkeskolen og den højere skole. Muligvis måtte niveauet lægges højt, for at den eksamensfri skole kunne hævde sig i forhold til eksamensskolens *»høje«* faglige niveau. Det hjalp bare ikke.

Den blå betænkning 20 fædre og 2 mødre udtalte, at de tillagde spørgsmålet om samarbejde mellem fagene stor betydning for udviklingen. Udvalget har *»ikke været fremmed for tanken om at nedbryde faggrænserne, så undervisningen i en række fag smeltes sammen, men dels findes der ikke i folkeskoleloven hjemmel til at lade fag udgå, dels har man ikke den fornødne pædagogiske erfaring til at tage et sådant skridt«*. Man nøjedes med at anbefale at tildele samme lærer flere fag, og at *»lærerne ved en skole lejlighedsvis, evt. i særlige konferencetimer, gennemdrøfter de konkrete samarbejdsmuligheder, fagene rummer«*.²⁴⁾

Fagspecialiseringen skal selvfølgelig ses i sammenhæng med udviklingen i samfundet og skolens rolle i dette. Men den manglende lovhjemmel og pædagogiske erfaring m.h.t. sammenhæng i skolens arbejde skal også ses i forbindelse med det skridt, der blev taget i 1899, da folkeskolen blev en fagopdelt skole. Den manglende pædagogiske erfaring hænger ligeledes sammen med et krav fra begyndelsen af århundredet om, at seminariernes øvelsesskoler skulle være større skoler. Dette krav blev efterhånden gennemført.

Navnene på de *»sagkyndige«*, der bistod læseplansudvalget, fylder flere sider i den blå betænkning. Men det var nok mest dygtige *»fag«*folk, og skolens folk har ikke pædagogik som fag, men enkelte skolefag.

En vis praktisk erfaring med emneundervisning fik en del lærere imidlertid ved, at en række emner i 8.-9. klasse i den ikke-boglige linie blev slået sammen til et *»fag«*, der kaldtes orientering. Det var ifølge betænkningen *»Historiske, geografiske, biologiske emner, erhvervsorientering, ar-*

bejds- og erhvervslære, samfundslære, familiekundskab«.25) I den udelte skole efter 1975-loven fik vi faget »*samtidsorientering*«.

Påvirkningen fra amerikansk læseplanstækning i 60'erne og 70'erne fremmede ikke nedbrydningen af faggrænserne. Det gjorde Danmarks Lærerhøjskoles udbygning til højere læreanstalt heller ikke. Fagene og »fag«-folkene fik her en stærk position. Naturligvis havde folkeskolen også brug herfor. Først i de allerseneste år har spørgsmålet om »tværfaglighed« for alvor trængt sig på igen.

Den blå betænkning var uden tvivl inspirerende for en positiv udvikling i folkeskolen, men den afbødede ikke de problemer, fag- og timeopdelingen giver. Den udvikling, der begyndte i den lærde skole i 1871 og i folkeskolen i 1899, førtes nu til ende. Ugeskemaer udarbejdes nu overalt på grundlag af timefordelingsplaner. Folkeskolen er strengt fagdelt. Hvert fag skal have sit. En time er en time. Skemalæggeren eller edb-maskinen kan lige så gerne placere den mandag morgen som onsdag eftermiddag. Bymennesket lever ikke efter rytmer. Børn og lærere må indrette sig efter det administrativt fleksible system, ligesom arbejderen må indrette sig efter samlebåndet. Man mente tilsyneladende, at stordriften havde så store fordele, at ingen pris var for høj. Metronomens »*rytme*«, som ikke er en rytme, passer med teknikken. Det gør naturen ikke. Bølgeslag, nat og dag, årstider, hjerteslag, åndedræt, musikken, sproget og de psykiske svingninger er naturlige rytmer. Det er ægte rytmer, det vil sige gentagelser med uendelige variationer. Human tidsinddeling bygger på naturlige rytmer.

Overgangen til stordriftens metronomsystemer betegner ikke en humanistisk udvikling. Mennesket er selv natur, og det nedvurderes, når det skal tilpasses de tekniske systemer. Børn er heldigvis meget natur. Derfor giver forsøget på at indpasse dem i et teknisk system lykkeligtvis også store vanskeligheder, som fører til mange humane tiltag, der kan afbøde vanskelighederne.

1975-loven og undervisningsvejledningerne

Dette afsnit vil også indeholde nogle konkluderende bemærkninger og personlige overvejelser.

Lovhjemlen for ikke-fagdelt undervisning mangler stort set stadig. Den nye folkeskolelov af 1975 ændrede så godt som intet ved skolens fagopdeling. Selv om det nok mest var af praktiske grunde, at der efter gennemfø-

relsen af denne lov ikke udsendtes en samlet undervisningsvejledning for folkeskolen, kan det godt opfattes symbolsk, at undervisningsvejledningen nu udsendes i små hæfter fag for fag. Nogle af dem er omarbejdet siden den første udsendelse, vejledningen for historie endda mere end én gang.

Nu udsendes også vejledning om udarbejdelse af timefordelingsplaner i folkeskolen selvstændigt. En sådan er siden lovens vedtagelse udsendt i 1975 og i 1980.

Man må i de kommende år forvente et stærkt pres mod skolen og lovgivningen i retning af at gøre den grundlæggende undervisning mindre afhængig af de fortsatte uddannelsers fagopdeling. Folkeskolen er ikke længere i sin organisation afhængig af den højere skole. Det skulle give store muligheder for en renæssance for nogle af de tanker, som fx. kom til udtryk i 1936 i betænkningen om den praktiske mellemskole.

Disse tanker havde pædagogisk baggrund. De svarede til, hvad Herman Trier gav udtryk for, da han i det førnævnte indlæg i folketinget i 1896 udtalte, at det for ham var magtpåliggende, at folkeskolen ikke gav slip på den fordel, at man dér kunne huske på, *»at det er Børn, man har med at gøre og ikke smaa Fagmennesker, der fra den tidligste Tid paa en Gang skulle udvikles ensidigt i mange forskellige Retninger«*.²⁶⁾

Der er nu andet end en pædagogisk forståelse, der taler for en udvikling i folkeskolen i retning af en mere ikke-fagdelt undervisning. En sådan udvikling er også blevet nødvendiggjort af de problemer, den stærke specialisering medfører for samfundet. Især miljøproblemerne gør denne nødvendighed påtrængende. Men den fagopdelte skoles tradition er efterhånden blevet stærk, og den pædagogiske erfaring med ikke-fagdelt undervisning mangler ligesom lovhjemlen stort set stadig.

Jeg er ikke i tvivl om, at lærerne er stærkere bundet til fag end tidligere. Det anser jeg ikke for et gode. Større faglig dygtighed er naturligvis et gode, men det må ikke være børnenes egen sag, om de kan få det hele til at hænge sammen. Det kan de ikke, hvis lærerne ikke kan.

Et andet problem, jeg har beskæftiget mig med i denne artikel, er, hvem der foretager den overordnede planlægning af undervisningen. Ligesom for de tidligere perioder er der heller ikke for perioden efter 1975 foretaget en samlet undersøgelse af, hvorvidt kommunerne følger de ministerielle vejledninger. Der er dog foretaget forskellige delundersøgelser.

Danmarks pædagogiske Institut undersøgte således i skoleåret 1978/79 de kommunale læseplaner for biologi, geografi, historie og samtidsorientering.²⁷⁾ Danmarks Lærerhøjskole foretog i 1976/77 og i 1980/81 un-

dersøgelser af såvel læseplaner som timefordelingsplaner i kristendomskundskab. I 1977/78 undersøgtes læseplanerne for biologi og i 1981/82 læseplanerne for historie.²⁸⁾

Den første undersøgelse for kristendomskundskab blev foretaget det første år, den nye lov var i kraft. Da fulgte 54% af kommunerne den vejledende timefordelingsplan med hensyn til dette fag, mens 87% fulgte den vejledende læseplan for faget. I et mindre antal kommuner havde hver skole sin timefordelingsplan, som loven også tillader. Af disse skoler fulgte kun 34% de vejledende timefordelingsplaner.²⁹⁾ Ved den anden undersøgelse i 1980/81 fulgte 54% af kommunerne med fælles timefordelingsplan stadig den vejledende plan, mens 40% af skolerne i kommunerne med varierende planer nu fulgte den vejledende. Derimod fulgte nu kun 69% af kommunerne med fælles læseplan den vejledende læseplan mod de 87% det første år.³⁰⁾

I biologi fulgte 80-90% af kommunerne den vejledende læseplan i 1977/78.³¹⁾ Rapporten vedr. læseplanerne i biologi indeholder også en kortfattet omtale af, hvilke afvigelser fra den vejledende læseplan, der er tale om.

For læseplanerne i kristendomsundervisning i 1976/77 foreligger en grundig analyse af afvigelserne i forhold til den vejledende læseplan, foretaget af Karen Ingrid Thing. Hun konkluderer, at de behandlede læseplaner er uhyre forskellige, og at »Der har i læseplansudvalgene rundt i kommunerne været udført et meget stort arbejde med at udforme en læseplan for faget, der både var central og vedkommende og i overensstemmelse med nyere forskning på området«. ³²⁾ Det skal bemærkes, at dette arbejde var udført allerede det første år, loven var i kraft.

Der er ingen tvivl om, at dette læseplansarbejde i kommunerne har en stor værdi for skolen, selv om det måske for hvert enkelt fag kun foregår i et mindretal af kommunerne.

Det er klart, at lokalt læseplansarbejde udføres af lærerne på de enkelte skoler eller i de enkelte kommuner. Men lærerne oplever, at deres vilkår for udførelse af et sådant arbejde er blevet forringet i de senere år i takt med de øgede krav til lærerne med hensyn til socialpædagogiske opgaver og med hensyn til tilrettelæggelsen af selve undervisningen. Arbejdet udføres som regel som et led i lærernes almindelige tjeneste. Dette er muligvis grunden til, at lokalt læseplansarbejde, i hvert fald for det enkelte fag, trods reglerne tilsyneladende kun foregår i et mindretal af kommuner.

Hvor meget lærerne deltager i udarbejdelsen af **timefordelingsplanerne** er et andet spørgsmål. Endnu i 1950 skriver departementschef A. Barfod

i sin »Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole«: »Det sædvanlige og også det naturlige vil være, at lærerne foretager det grundlæggende forarbejde til undervisningsplanen, således at de er med fra begyndelsen af, –«. Med henvisning til en ministeriel skrivelse fra 1933 tilføjer han, at en af skolekommissionen på egen hånd udarbejdet undervisningsplan, hvorom lærerrådets erklæring senere er indhentet, dog ikke kan afvises af skoledirektionen.³²⁾ Her tænkes formentlig på både læseplaner og timefordelingsplaner.

I 1974 blev vedtagelse af undervisningsplaner et rent kommunalt anliggende, men efter kommunesammenlægningerne i 1970 har kommunerne fået embedsmænd, der nok kan foretage udarbejdelsen af timefordelingsplaner i samarbejde med politikerne på grundlag af ministerielle vejledninger og sparehenstillinger. Disse embedsmænd og politikere sidder ikke fysisk så langt væk som centrale eller regionale beslutningstagere, men lærere, børn og forældre ser dem sjældent. For skolens mennesker har det ikke afgørende betydning, hvor langt postvæsenet transporterer brevene med beslutningerne.

Der er i hvert fald ikke tale om at tage hensyn til lærernes personlighed og metode, forskellig ordning og fordeling af stoffet, arbejdets mere eller mindre gode fremgang på tidligere trin osv., som den omtalte betænkning fra 1871 mente, der skulle for gymnasiets vedkommende. Derimod tages der nu ofte et måske overdrevet hensyn til »disciplenes antal« ved fastsættelsen af timetallene. Lærerne kunne i dag ofte ønske, at der kunne tages hensyn til de enkelte elevers »personlighed« ved fastsættelsen af rammerne.

En faglig undervisning efter undervisningsplaner, der er udarbejdet på højt plan af specialister, er efter min mening for let en løsning på planlægningsproblemet. Den tager ikke tilstrækkeligt hensyn til børnene og deres situation og forudsætninger, og den bliver bl.a. af den grund heller aldrig tilfredsstillende for lærerne. Der er brug for større respekt for lærernes evner som pædagoger. De må kunne udvikle skolen efter børns behov og udforme undervisningsplaner, der giver sammenhæng.

Trods en form for decentralisering af beslutningskompetencen har den enkelte lærer fået mindre indflydelse på den overordnede planlægning af undervisningsarbejdet. Dette betyder en fremmedgørelse i forhold til arbejdet og sammen med andre faktorer en proletarisering af lærerne, som er i modstrid med dansk tradition. Lærerne er kommet helt ned »på gulvet«. Det gør dem billigere, men det gør dem ikke bedre. Kravet

om en opdragelse til medleven, medbestemmelse og medansvar harmonerer dårligt med denne udvikling for lærernes eget vedkommende.

Noter

1. Nordisk skoleterminologi, Nordisk Ministerråd, Kbh. 1983.
2. Fx. Kaj Mogensen i T. Brostrøm, I. Markussen, K. Spelling (red.): Forskning for folkeskolen, Kbh. 1981, s. 217.
3. Betænkning af 19.6.1871. Meddelelser angaaende de lærde Skoler med dertil hørende Realundervisning i Kongeriget Danmark for Aarene 1857-78. Kbh. 1883, s. 248-49.
4. Rundskrivelse af 12.7.1871, Ibid. s. 225, og Rundskrivelse af 9.8.1871, Ibid. s. 266-269.
5. Rundskrivelse af 21.6.1882. Meddelelser angaaende de lærde Skoler med dertil hørende Realundervisning i Kongeriget Danmark for Aarene 1882 og 1883, Kbh. 1885, s. 103-106.
6. Bekendtgørelse af 4.3.1891 om Indretning af en Borgerskoleeksamen, og bekendtgørelse af 30.1.1899 om Undervisningen og den afsluttende Prøve ved Borgerskoler med Ret til at afholde Borgerskoleeksamen.
7. Cirkulære af 6.4.1900 ang. Undervisningen i de enkelte Skolefag paa Grundlag af Loven af 24. marts 1899.
8. Rigsdagstidende. Forhandlinger på Folketinget. 1895/96, sp. 3801.
9. Folkeskolen, 1910, s. 187.
10. Bekendtgørelse af 24.5.1941 om Maalet for Folkeskolens Undervisning.
11. Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole, Kbh. 1942, s. 11.
12. Cirkulære af 3.5.1943 ang. Revision af Kommunernes Skoleplaner og Undervisningsplaner.
13. Den praktiske Mellemskole. Betænkning vedrørende Læseplaner m.v. for den udvidede Folkeskole, Kbh. 1936.
14. Undervisningsvejledning for den eksamensfri Folkeskole, Kbh. 1942, s. 8.
15. Skrivelse af 4.3.1940 (Love og Ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen, Afdeling B, Skoleforhold, 1939-40, s. 340).
16. Cirkulære af 6.4.1960 om målet for folkeskolens undervisning.
17. Undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253, 1960, s. 28.
18. Ibid. s. 27.
19. Ibid. s. 28.
20. Afsluttende prøver i folkeskolen, Normer og krav. Undervisningsministeriet 1961. (Kaldet »Den brune betænkning«, men ifølge indledningen ikke en »egentlig betænkning«). S. 9.
Tilføjelser og korrektioner til »betænkningen« kom i Tillæg I, 1961, og Tillæg II, 1964.
21. Carl Aage Larsen: En undervisningsvejledning: Den blå betænkning. Dens baggrund, indhold og betydning. Pædagogik, nr. 4/1973, s. 35-36.
22. Poul Hartling: Den blå betænkning. Undervisningsvejledning for den danske folkeskole. Prismet, nr. 3/1961, s. 67.
23. Undervisningsvejledning for folkeskolen, betænkning nr. 253, 1960, s. 28-29.

24. Ibid. s. 36.
25. Ibid. s. 243.
26. Som note 8.
27. Refereret for historie i Vagn Oluf Nielsen: De kommunale læseplaner for historie. Danmarks Lærerhøjskole 1984, s. 10 f.
28. Vedrørende historie 1981/82 se det i note 27 nævnte skrift.
29. K. E. Bugge og Steffen Johannesen i »Religionslæreren«, maj 1977.
30. K. Andersen, K. E. Bugge, L. Degnbol, S. Johannesen og K. Toft i »Religionslæreren«, november 1981.
31. Annemarie Møller Andersen: En undersøgelse af: Kommunale læseplaner for biologi, og kommunale beslutninger vedrørende fagdelt eller ikke-fagdelt undervisning i 3.-5. klasse, Biologisk Institut, Danmarks Lærerhøjskole, 1978.
32. Karen Ingrid Thing: En analyse af indholdet i lokale læseplaner for faget kristendoms-kundskab (1.-9. kl.); Institut for Kristendoms-kundskab/Religion, Danmarks lærerhøjskole, 1978, s. 48.
33. A. Barfod: Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole, Kbh. 1950, s. 207.